

Didaktička obilježja nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima primarnog obrazovanja

Šipek, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:546979>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-16**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE**

**MONIKA ŠIPEK
DIPLOMSKI RAD**

**DIDAKTIČKA OBILJEŽJA NASTAVE U
KOMBINIRANIM RAZREDNIM
ODJELJENJIMA PRIMARNOG
OBRAZOVANJA**

Čakovec, srpanj 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
Čakovec**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Monika Šipek

**TEMA DIPLOMSKOG RADA: Didaktička obilježja nastave u kombiniranim
razrednim odjeljenjima primarnog obrazovanja**

MENTOR: doc.dr.sc. Tomislav Topolovčan

Čakovec, srpanj 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
SUMMARY	2
UVOD	3
1. NASTAVA	4
1.1. Cilj, svrha i obilježja nastave	4
1.2. Sudionici odgojno-obrazovnog procesa.....	5
1.3. Suvremena nastava	5
2. KOMBINIRANA RAZREDNA ODJELJENJA	7
2.1. Formiranje kombiniranih razrednih odjeljenja.....	7
2.2. Kriteriji organiziranja kombiniranih razrednih odjeljenja	8
2.3. Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima	9
2.4. Uspješno poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima	11
2.5. Odgojno-obrazovno ozračje	14
2.6. Kompetencije učitelja u kombiniranom razrednom odjeljenju	15
2.7. Raspored sati u kombiniranim razrednim odjeljenjima	16
2.8. Posebnosti odgojno-obrazovne djelatnosti u kombiniranom razrednom odjelu 20	
2.9. Prednosti i nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima	21
3. STRATEGIJE UČENJA PRIMJERENE MALIM SKUPINAMA UČENIKA	24
3.1. Učenje rješavanjem problema	24
3.2. Projektna nastava	25
3.3. Igre i simulacija	26
3.4. Strategije za individualno učenje i poučavanje	26
3.5. Korelacijsko-integracijska nastava	27
4. STRUČNO PEDAGOŠKA DOKUMENTACIJA U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELJENJIMA	29
4.1. Dnevno pripremanje učitelja kombiniranog razrednog odjela za nastavu ...	29
4.2. Proces dnevnog pripremanja učitelja za odgojno-obrazovni proces	29
4.3. Godišnji plan i program	31
4.4. Mjesečni ili tjedni plan i program.....	31
5. IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI U PODRUČNOJ ŠKOLI	32
5.1. Radne i proizvodne izvannastavne aktivnosti.....	33
5.2. Tehničke izvannastavne aktivnosti	34
5.3. Sportske izvannastavne aktivnosti	35

5.4. Kulturno-umjetničke izvannastavne aktivnosti.....	35
6. SURADNJA S RODITELJIMA	37
ZAKLJUČAK.....	38
LITERATURA	39
Kratka biografska bilješka.....	42
Izjava o samostalnoj izradi rada	43

SADRŽAJ TABLICA

Tablica 1. Raspored sati za dvorazredno kombinirano odjeljenje.....	17
Tablica 2. Raspored sati za dvorazredno kombinirano odjeljenje.....	18
Tablica 3. Raspored sati za trorazredno kombinirano odjeljenje	18
Tablica 4. Raspored sati za trorazredno kombinirano odjeljenje	19

SAŽETAK

U današnje vrijeme, sve više učenika svoje primarno obrazovanje započinje u kombiniranim razrednim odjeljenjima koja se sastoje od učenika dvaju ili više razreda. Takve vrste razrednih odjeljenja bogate su posebnostima na koje treba obratiti pozornost. U učionici se nalaze minimalno dva, a najviše četiri razreda. Učitelj provodi odgojno-obrazovni proces za sve učenike istodobno, a učenici zadane aktivnosti obavljaju sami ili uz pomoć učitelja. Vrlo je važno stvoriti što bolju atmosferu u razredu, budući da ona uvelike doprinosi uspješnosti nastave. Nadalje, učitelj ima vrlo složen zadatak, stoga su njegove kompetencije od izrazite važnosti. On vodi učenike kroz odgojno-obrazovni proces te im pomaže razviti sposobnosti i vještine potrebne za život. Nadalje, učitelj priprema i planira nastavu u kombiniranim razrednim odjeljenjima što je vrlo zahtjevno i iscrpno. Činjenica je da su ovakvi razredi često nedovoljno materijalno opremljeni, bez potrebnih nastavnih i didaktičkih materijala te nastavnih izvora. Unatoč tome, učenici u kombiniranim razrednim odjeljenjima vrlo brzo izgrađuju prijateljske i suradničke odnose te se osposobljavaju za samostalno učenje. Kao i u svakom razrednom odjeljenju, i u kombiniranim razrednim odjeljenjima važno je izgraditi partnerski odnos između škole i roditelja kako bi učenici iz navedenog primjera sami uvidjeli važnost pozitivnih odnosa i međusobne suradnje. Mnogi ljudi smatraju kombinirana razredna odjeljenja „nužnim zlom“ ne znajući koliko blagodati ona pružaju učitelju, ali i učenicima. Budući da se škole s ovakvim odjeljenjima često nalaze u malim, seoskim sredinama, učitelju je mnogo lakše organizirati izvanučioničke aktivnosti i time doprinijeti zanimljivosti odgojno-obrazovnog procesa. Ovaj rad poziva sve učitelje i one koji će to tek postati na drugačije promišljanje o kombiniranim razrednim odjeljenjima i odgojno-obrazovnom procesu koji se odvija u njima.

Ključne riječi: nastava, kombinirana razredna odjeljenja, samostalnost, suradnja

SUMMARY

Didactic characteristics of teaching in combined classrooms of primary education

Nowadays, more and more students start their primary education in combined classrooms consisting of students of two or more school classes. Such types of classrooms are rich in special features that need attention. There are a minimum of two and a maximum of four classes in the classroom. The teacher conducts the educational process for all students at the same time, and the students perform the given activities alone or with the help of the teacher. It is very important to create the best possible atmosphere in the classroom, as it greatly contributes to the success of teaching. Furthermore, the teacher has a very complex task, therefore his competencies are of the utmost importance. It guides students through the educational process and helps them develop the abilities and skills needed for life. Furthermore, the teacher prepares and plans classes in combined classrooms which is very demanding and exhaustive. The fact is that such classes are often insufficiently materially equipped, without the necessary teaching and didactic materials and teaching resources. Despite this, students in combined classrooms very quickly build friendly and cooperative relationships and are trained for independent learning. As in any class, in combined classes it is important to build a partnership between the school and parents, so that students from this example realize the importance of positive relationships and mutual cooperation. Many people consider combined classrooms a "necessary evil" not knowing how much benefit they provide to the teacher, but also to the students. Since schools with such classes are often located in small, rural areas, it is much easier for teachers to organize off classroom activities and thus contribute to the interestingness of the educational process. This thesis invites all teachers and those who are about to become so to think differently about the combined classrooms and the educational process that takes place in them.

Key words: teaching, combined classrooms, independence, cooperation

UVOD

Svjedoci smo nevjerojatnog porasta broja kombiniranih razrednih odjeljenja iz godine u godinu. Iz navedenog razloga, sve više mladih učitelja i učiteljica svoje prvo radno mjesto dobiva u malim seoskim područnim školama, u kojima se nastava organizira upravo u kombiniranim razrednim odjeljenjima. U manjim seoskim sredinama, otocima i planinskim predjelima broj se učenika stalno smanjuje, stoga se očekuje da će se broj kombiniranih razrednih odjeljenja i dalje povećavati, a broj redovnih odjeljenja postupno smanjivati (Lučić, Matijević, 2004).

Pretpostavlja se da će u idućim godinama na našim prostorima postojati sve više škola u kojima će se nastava održavati u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Shodno tome, učitelji će trebati tražiti odgovarajuća didaktičko-metodička rješenja i koristiti prednosti koje pružaju kombinirani razredni odjeli, pritom uvažavajući razvojne potrebe učenika (Lučić, Matijević, 2004).

U ovom će radu biti riječi o nastavi, kombiniranim razrednim odjeljenjima, strategijama učenja primjerenim malim skupinama učenika, stručno-pedagoškoj dokumentaciji, izvannastavnim aktivnostima te suradnji škole s roditeljima. Razrada započinje poglavljem koje nas upoznaje s ciljem, svrhom i obilježjima nastave, sudionicima odgojno-obrazovnog procesa te sa suvremenom nastavom i njezinim značajkama. Sljedeće poglavlje govori o broju učenika u kombiniranim razrednim odjeljenjima, kriterijima koji utječu na organizaciju nastave, načinima na koji se provodi nastava, koje su posebnosti rada u ovakvim odjeljenjima te što sve utječe na odgojno-obrazovno ozračje. Nadalje, spominju se kompetencije koje su dobrodošle učiteljima koji rade u kombiniranim razrednim odjeljenjima, načini sastavljanja rasporeda sati te glavne prednosti i nedostaci navedenih odjeljenja. Treće poglavlje upoznaje nas s najvažnijim strategijama učenja koje se koriste za poučavanje malih skupina učenika. Sljedeće poglavlje temelji se na stručno-pedagoškoj dokumentaciji i načinu na koji se učitelji pripremaju za rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Peto poglavlje opisuje koje su izvannastavne aktivnosti pogodne za male područne škole, a zadnje poglavlje ističe na koji se način može ostvariti kvalitetna suradnja i partnerski odnos škole s roditeljima.

1. NASTAVA

1.1. Cilj, svrha i obilježja nastave

„Nastava je dinamičan proces koji podrazumijeva zajednički rad učenika i nastavnika. Oni se pripremaju i planiraju zajedničke aktivnosti, zatim aktivno sudjeluju u ostvarivanju planiranih aktivnosti te na kraju zajednički procjenjuju kvalitetu tih aktivnosti i krajnjih ishoda (postignuća)“ (Matijević i Radovanović, 2011, str. 29).

Primarni cilj odgojno-obrazovnog procesa nije samo stjecanje goleme količine znanja već stjecanje sposobnosti i vještina te usvajanje vrijednosti koje će učeniku omogućiti lakše uključivanje u svijet rada, ali i cjeloživotno učenje. Škola treba učenicima osigurati zadovoljavanje bioloških, socijalnih i samoaktualizirajućih potreba (Lučić i Matijević, 2004).

Nadalje, u osnovnoj je školi svrha nastave „steći osnovnu pismenost, potrebne navike i sposobnosti za služenje knjigom i drugim različitim izvorima informacija s krajnjim ciljem osposobljavanja za korištenje metodama i tehnikama intelektualnog rada za buduće potrebe cjeloživotnog učenja“ (Stevanović, 2004, str. 20).

Nastava se u osnovnoj školi izvodi u jednoj smjeni ako su zadovoljeni prostorni, organizacijski i drugi uvjeti rada. Organizira se kao poludnevna ili s produženim boravkom za učenike razredne nastave, a kao cjelodnevna za škole koje rade u jednoj smjeni. Nastava se u osnovnoj školi izvodi u pet radnih dana, ali postoji mogućnost izvođenja i u šest radnih dana ako tjedno radi u više od dvije smjene (Sekulić-Erić, 2019).

Rasporednom sati utvrđuje se dnevno trajanje nastave. Prema tom rasporedu, nastava predmeta koji su obvezni za učenike razredne nastave ne smiju iznositi više od 4 sata dnevno. Nastava se provodi kroz najmanje 35 nastavnih tjedana, odnosno 175 nastavnih dana. Trajanje nastavne godine propisuje ministar nadležan za obrazovanje. Tom se odlukom utvrđuje početak i završetak nastave, broj i trajanje polugodišta, trajanje učeničkih odmora te broj radnih dana za školsku godinu (Sekulić-Erić, 2019).

1.2. Sudionici odgojno-obrazovnog procesa

Nastavu karakterizira zajednička suradnja učenika, učitelja i roditelja, stoga se oni shvaćaju kao nosioci odgojno-obrazovnog procesa (Bognar i Matijević, 2005).

Učitelj je stručni voditelj odgojno-obrazovnog procesa koji izvodi nastavu i druge oblike neposrednog odgojno-obrazovnog rada s učenicima. Nadalje, učitelj obavlja poslove koji proizlaze iz količine i naravi odgojno-obrazovnog rada. Također, sudjeluje u redovnoj, ali i u izbornoj nastavi, planira dodatni i dopunski rad, rad s učenicima s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama te planira izvannastavne i izvanškolske aktivnosti (Sekulić-Erić, 2019).

Bognar i Matijević (2005) opisuju učenika kao polaznika odgojno-obrazovnog procesa koji ima potrebu da raste i razvija se putem odgoja i obrazovanja. Autori ništa manje važnim nosiocem odgoja i obrazovanja navode roditelje. Oni svome djetetu od najranije dobi usađuju vrijednosti, radne navike, potiču ga, bodre i pružaju emocionalnu sigurnost. Polaskom u školu, učenici i učitelj nisu jedini sudionici odgojno-obrazovnog procesa, već su u velikoj mjeri u taj proces uključeni i roditelji. Roditelji mogu značajno utjecati na vrednovanje odgojno-obrazovnog procesa, primjerice svojim pohvalama, ali i primjedbama.

1.3. Suvremena nastava

Suvremenu nastavu karakterizira odbacivanje pasivnog učenja te prelazak na aktivno učenje. „Aktivnim učenjem smatramo svaki oblik učenja u kojem učenik nije pasivni promatrač, nego sudionik koji radom na izvršenju određenoga zadatka ili više zadataka pridonosi svom razvoju, bilo u kognitivnom, afektivnom ili motoričkom području povezanim s ciljem učenja“ (Matijević i Radovanović, 2011, str. 92). Kod takvog učenja učenik sudjeluje u diskusijama, zaključuje, promišlja, istražuje, prikuplja podatke, rješava probleme, radi s alatima i materijalima, izvodi pokuse, usmjereno čita, postavlja pitanja i slično (Matijević i Radovanović, 2011).

Terhart Ewald aktivno učenje sagledava „kao proces aktivnog suočavanja učenika sa svojom okolinom“ (Terhart, 2001, str. 58).

Tot (2010) ističe da suvremena nastava potiče učenje, a glavni joj je zadatak otkriti i usvojiti znanje koje će činiti cjelovit i logički dosljedan sustav. Prema tome se stara didaktička nastavna sredstva i pomagala trebaju zamijeniti sa suvremenim sredstvima koja izgrađuju nove puteve učenja (Poljak, 1967).

Stevanović (2004) konstatira da je suvremena nastava usmjerena na osobnost učenika, a kao tri pogreške u provođenju nastave ističe: zanemarivanje učenikove stvaralačke osobnosti, neuključivanje učenika u odgojno-obrazovni proces te inzistiranje na samo jednom točnom odgovoru ili rezultatu.

S druge strane, Meyer (2005) nudi deset obilježja dobre nastave, a to su: „jasno strukturiranje nastave; visok udio stvarnog vremena učenja; poticajno ozračje za učenje; jasnoća sadržaja; uspostavljanje smisla komunikacijom; raznolikost metoda; individualno poticanje; inteligentno vježbanje; jasnoća očekivanih postignuća; pripremljena okolina“ (Meyer, 2005, str. 17 i 18).

„Onaj tko u svojoj nastavi pokuša osnažiti područja s obilježjima utemeljenima na deset kriterija valjanosti, izradit će za sebe i svoje učenike „mrežu kvalitete“ koja će se u uzajamnom djelovanju stabilizirati“ (Meyer, 2005, str. 9).

Meyer (2005) ističe kako ne postoji jedinstveni recept za izvođenje dobre nastave, ali razmišljajući o danim kriterijima, moguće je osobne teorije o dobroj nastavi proširiti i unaprijediti.

2. KOMBINIRANA RAZREDNA ODJELJENJA

Područne škole su uglavnom male te smještene u seoskom okruženju. Najčešće se sastoje od četiri razreda. Takve su škole vezane uz matičnu školu u kojoj se nalaze učenici od petog do osmog razreda. Područne škole zajedno s matičnom školom čine centralnu školu. „Centralna škola jest osnovna škola koja osim matične ima jednu područnu ili više njih“ (Bognar, 1982, str. 6). Područne škole su obično škole s malim brojem učenika, stoga se nastava organizira u kombiniranim razrednim odjeljenjima sastavljenim od dvaju, triju ili četiriju razreda. Međutim, postoje područne škole s većim brojem učenika te se u takvim školama nastava organizira u čistom razrednom odjeljenju (Bognar, 1982).

2.1. Formiranje kombiniranih razrednih odjeljenja

Kombinirani razredni odjel definira se kao razredni odjel „sastavljen od učenika dvaju ili više razreda u kojem se izvodi nastava prema redovitom ili posebnom nastavnom programu“ (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009)).

Nadalje, takav se odjel formira kada broj učenika nije dovoljan za redovni razredni odjel. Razlikujemo kombinacije od dvaju ili triju razreda, a ponekad se događa i spajanje svih četiri razrednih odjeljenja. Kombinirani razredni odjel čini mješovita skupina učenika čiji odgojno-obrazovni proces provodi jedan učitelj (Lučić i Matijević, 2004).

Odrednice kombiniranih razrednih odjeljenja:

- „Kombinirani razredni odjel sastavljen je, u pravilu, od učenika od I. do IV. razreda osnovne škole.
- Ured državne uprave u županiji odnosno Gradski ured Grada Zagreba nadležan za poslove obrazovanja može, uz prethodnu suglasnost Ministarstva, ustrojiti kombinirani razredni odjel i za učenike od V. do VIII. odnosno od I. do VIII. razreda osnovne škole“ (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009)).

Sljedeće važne odrednice kombiniranih razrednih odjeljenja su:

- (1) „Kombinirani razredni odjel sastavljen od učenika dvaju razreda od I. do IV. razreda ima najviše 16 učenika.
- (2) Kombinirani razredni odjel sastavljen od učenika triju razreda od I. do IV. razreda ima najviše 14 učenika.
- (3) Kombinirani razredni odjel sastavljen od učenika četiri razred od I. do IV. razreda ima najviše 12 učenika.
- (4) Kombinirani razredni odjel iz stavka 1., 2. i 3. ovoga članka ima najviše 10 učenika ako je u razredni odjel uključen jedan učenik s oštećenjem vida ili jedan učenik s oštećenjem sluha ili jedan učenik s motoričkim teškoćama ili jedan učenik s organski uvjetovanim poremećajima u ponašanju kojemu je utvrđen primjereni program školovanja.
- (5) Broj učenika u razrednom odjelu iz stavka 1., 2. i 3. ovoga članka smanjuje se za 4 učenika za svakog učenika s ostalim teškoćama kojemu je utvrđen primjereni program školovanja.
- (6) Ako neki od učenika iz stavka 4. i 5. ovoga članka ima osobnog pomoćnika ili pomoćnika u nastavi, broj učenika se ne smanjuje.
- (7) U kombinirani razredni odjel iz stavka 2. i 3. ovoga članka, ne mogu biti uključeni učenici s teškoćama, osim u slučaju kada to zahtijevaju prostorni, organizacijski i drugi opravdani razlozi.
- (8) Kombinirani razredni odjel učenika djelomično integriranih u redovitu osnovnu školu, ima najviše 5 učenika i to za dio nastave koji se provodi po posebnom nastavnom planu i programu“ (Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009)).

2.2. Kriteriji organiziranja kombiniranih razrednih odjeljenja

Lučić i Matijević (2004) navode kako su najčešći kriteriji prema kojima se organiziraju kombinirani razredni odjeli: dob i broj učenika. Uzmemo li dob učenika kao kriterij, najpoželjnija je kombinacija učenika prvog i drugog te trećeg i četvrtog

razreda. Razlog tome su bliski nastavni programi, što podrazumijeva lakšu organizaciju zajedničkog nastavnog procesa. Sljedeći razlog je „zajedničko planiranje i ostvarivanje odgojno-obrazovne djelatnosti te podjednako predznanje, podjednako razvijene sposobnosti i zanimanje učenika bliske starosne dobi“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 19). Prema kriteriju dobi, u praksi je čest slučaj pojava kombinacije od prvog i trećeg te drugog i četvrtog razreda, ali i kombinacija prvog i četvrtog te drugog i trećeg razreda. Glavni nedostaci kombinacija spomenutih razreda su „prevelike razlike programa čije ostvarivanje traži veću zaokupljenost učitelja i njegovu neposrednu djelatnost s učenicima“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 20).

Prema Filipović (1980), Lučić i Matijević (2004) ističu kako je kombinacija prvog i trećeg te drugog i četvrtog razreda itekako moguća. Oni smatraju da su učenici trećeg razreda dobno, intelektualno i društveno razvijeni do te mjere da mogu samostalnom aktivnošću postići vidljive rezultate, odnosno da mogu uspješno svladati zadatke i sadržaje koje nalaže nastavni plan i program, naravno, uz pomoć učitelja. U tom slučaju, učitelj može više vremena posvetiti učenicima prvoga razreda, koji su još nesamostalni te zahtijevaju njegovu veću zaokupljenost i posvećenost.

Ako govorimo o kombinaciji drugog i četvrtog razreda, jasno je da postoje razlike u dobi i sposobnostima učenika. Usprkos tome, prednost spomenute kombinacije se očituje u stečenim temeljnim znanjima i sposobnostima učenika drugog razreda za samostalno učenje pomoću pisanih izvora i zadataka. To učitelju omogućuje nesmetan rad s učenicima četvrtog razreda za koje je predviđen kompleksniji nastavni program. Također, ovakva kombinacija razreda olakšava učitelju izmjenu posredne i neposredne komunikacije i drugih aktivnosti s oba razreda (Lučić i Matijević, 2004).

2.3. Nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Nastava se u kombiniranim razrednim odjeljenjima temelji na zajedničkoj i samostalnoj djelatnosti učenika, odnosno posrednoj i neposrednoj nastavi. Ovisno o metodičkoj organizaciji sata te dobi učenika, učitelj mijenja oblike rada. S mlađim učenicima oblike rada potrebno je češće mijenjati kako se učenici ne bi osjećali zapostavljeno. Učenici te dobi ne mogu se dulje usredotočiti na određene aktivnosti te nemaju tako dobro razvijenu samostalnu djelatnost kao učenici starije razvojne dobi.

Zbog toga je važno za mlađe učenike više neposrednog poučavanja, ali bez zanemarivanja starijih učenika (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) naglašavaju kako prilikom organiziranja nastavnog sata u kombiniranim razrednim odjeljenjima treba uzeti u obzir: broj razreda koji čine kombinirano razredno odjeljenje, dob učenika, nastavni sadržaj, vrstu sata, metode rada, izvore znanja te količinu izmjene posredne i neposredne nastave. Također, u kombiniranim razrednim odjeljenjima važno je upotrebljavati različita nastavna sredstva te češće izmjenjivati različite nastavne metode s ciljem podizanja motivacije kod učenika.

S obzirom na materijalne uvjete, odgojno-obrazovni proces provodi se u jednoj smjeni, a u kombinaciji od triju ili četiriju razreda, može se organizirati s različitim početkom za pojedini razred. Praksa je da učenici mlađih razreda dolaze na nastavu jedan školski sat kasnije što učitelju omogućava lakši neposredni rad s učenicima starije dobi koji imaju složeniji program i veću satnicu. Kada se starije učenike pripremi za samostalne aktivnosti, učitelj se može sasvim posvetiti mlađim učenicima koji su tek došli na nastavu (Lučić i Matijević, 2004).

INTO (2003) navodi da nije lako osmisliti i organizirati aktivnosti koje učenicima svih razreda kombiniranog razrednog odjeljenja pružaju kvalitetno učenje, a da ih pritom učitelj u svakom trenutku nadgleda.

Bognar (1982) donosi nekoliko važnih uputa pomoću kojih je moguće olakšati samu organizaciju nastavnog sata u kombiniranim razrednim odjeljenjima:

- U kombiniranom razrednom odjeljenju na jednom bi se nastavnom satu trebalo obrađivati samo jednu novu nastavnu jedinicu u jednom razredu, dok se u drugim razredima ponavlja, vježba ili provjerava.
- Važna je izmjena posredne i neposredne nastave. One se u kombiniranim razrednim odjeljenjima moraju izmjenjivati kako bi se osigurala realizacija odgojno-obrazovnih zadataka, odnosno ishoda nastavnog sata.
- Samostalan rad učenika prije prijelaza na direktnu nastavu treba se provjeriti.
- Po pravilu više neposredne komunikacije provodi se s učenicima koji obrađuju novu nastavnu jedinicu i s učenicima mlađe dobi.

- Kraće etape samostalnog rada te česta izmijenja posredne i neposredne nastave karakteristične su kod mlađih učenika. Stariji učenici sposobniji su dulje samostalno raditi, stoga pojedine etape sata mogu trajati duže.
- Posredna i neposredna nastava moraju biti vremenski usklađene što je moguće postići svjesnim planiranjem nastavnog vremena. Zadaci se zadaju prema sposobnostima učenika te se učenike navikava na vremensko ograničenje za rješavanje zadataka.

Markovac (2001) tvrdi kako se u kombiniranim razrednim odjeljenjima obrazovni, funkcionalni i odgojni zadaci potpunije ostvaruju, budući da učenici zbog veće samostalnosti u radu trajnije usvajaju nastavne sadržaje.

2.4. Uspješno poučavanje u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Miller (citirano u INTO, 2003, str. 11) u istraživanju o kombiniranim razrednim odjeljenjima navodi šest točaka kojima se utječe na uspješno poučavanje:

1. Organizacija učionice: različita nastavna sredstva i fizičko okruženje koje olakšava učenicima učenje.
2. Upravljanje razredom i razredna disciplina: rasporedi i rutine koje potiču obrazovne obrasce koji poboljšavaju odgovornost učenika za njihovo učenje.
3. Nastavna organizacija i plan i program: nastavne strategije koje poriču suradničko učenje i samostalno učenje na temelju učenikovih potreba te racionalno korištenje vremena.
4. Raspored u grupe i davanje uputa: metode koje doprinose poboljšanju kvalitete davanja uputa, strategije za organiziranje grupnog rada i aktivnosti koje se u grupnom radu provode.
5. Samostalno učenje: učeničke vještine i strategije koje doprinose neovisnosti i učinkovitosti u samostalnom, ali i u grupnom radu.
6. Vršnjačko poučavanje: razvijanje sposobnosti učenika da preuzme ulogu „učitelja“.

Rezultati u kombiniranim razrednim odjeljenjima obično su lošiji od rezultata koje postižu učenici u čistim razrednim odjeljenjima. Glavni uzroci tome su:

nedovoljno vremena da se učitelj posveti svakom učeniku, velik dio vremena u kojem učenici rade samostalno te ometanje rada od strane drugog razreda. Osim toga, obično se zaboravlja na druge uzroke loših rezultata, a to su: učitelji početnici bez iskustva, nedovoljno kompetentni za rad u kombiniranim razrednim odjeljenjima te lošiji uvjeti rada nasuprot uvjetima rada u čistim razrednim odjeljenjima. Međutim, prilikom rješavanja zadataka koji zahtijevaju samostalan rad, vidljivo je kako učenici kombiniranih razrednih odjeljenja postižu bolje rezultate. To se može pripisati organizaciji nastave u kombiniranom razrednom odjeljenju gdje učenici puno više samostalno rade uz korištenje različitih nastavnih sredstava i pomagala (Bognar, 1982).

Lučić i Matijević (2004) ističu sastavnice koje uvelike utječu na odnos učenika prema nastavnom procesu u kombiniranim razrednim odjeljenjima, a to su: „izgled učionice, raspored sjedenja učenika, vremenski okvir nastavnoga sata, koji ne može biti strogo ograničen, te određeni materijalni uvjeti“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 21).

Jensen (1995) smatra kako okolinski učinci imaju velik utjecaj ne samo na učenike, već i na učitelje. Poticajna okolina znatno utječe na poučavanje. Kada djeca ne gledaju učitelja izravno u oči, njihov je pogled uprt u učionicu, stoga ona mora reflektirati razred u kojem se održava nastava, osobnost učitelja i postavljenje ciljeve učenja. Pogodna sredina za učenje kod učenika razvija: pozitivan odnos između učitelja i učenika, stvara dobar odnos između nastavnog predmeta i učenika, potiče na kreativnost, razmišljanje, znatiželju, obavještava te uvjerava. Nadalje, pogodna sredina za učenje podiže učenicima samopouzdanje te samopoštovanje. Naposljetku takva sredina izgrađuje pozitivan odnos učenika prema školi.

Lučić i Matijević (2004) smatraju da učionicu u kojoj učenici najviše borave treba obojiti toplim bojama, opremiti funkcionalnim namještajem, osigurati nastavne izvore i pomagala te opremiti panoima ili ormarima gdje učenici mogu odlagati svoje samostalne ili skupne radove. Ako škola ima samo jednu učionicu, nastavni izvori i pomagala moraju se staviti na takvo mjesto na kojima će ih dio učenika koristiti bez ometanja drugih učenika koji izvršavaju svoje zadatke.

Važno je da se u učionici nalazi zidni sat koji omogućuje učenicima i učitelju racionalno korištenje vremena te služi kao pomoć učenicima da nauče koristiti sat. Vremensko trajanje nastavnog sata u kombiniranim razrednim odjeljenjima ne može

biti strogo ograničeno, budući da se u takvim odjeljenjima istovremeno ostvaraju dva ili više različitih programskih sadržaja u jednakom vremenskom trajanju kao što je to slučaj u čistim razrednim odjeljenjima (Lučić i Matijević, 2004).

Opće je poznato da je nastava u kombiniranim razrednim odjeljenjima vrlo složena, stoga uspjeh njezin uspjeh ovisi o suvremenoj opremi. Nažalost, očigledno je da su škole s kombiniranim razrednim odjeljenjima slabije opremljene od škola s čistim razrednim odjeljenjima. Također, prilikom proizvodnje nastavnih sredstava i pomagala za škole, oprema se najčešće izrađuje za klasična odjeljenja te takva oprema u kombiniranim odjeljenjima uglavnom nije primjerena (Lučić i Matijević, 2004).

Prema Lučić i Matijević (2004) u kombiniranim razrednim odjeljenjima učitelj s učenicima formira raspored sjedenja koji će omogućiti učenicima uključivanje u nastavne aktivnosti te slobodnu upotrebu nastavnih izvora i pomagala. Način sjedenja je promjenjiv te ovisi o vrsti nastavnih aktivnosti i o broju učenika u pojedinom razredu. Također, učenici istoga razreda trebali bi sjediti u skupinama ili formacijama koje osiguravaju njihovo međusobno gledanje licem u lice. Uzelac, Bognar i Babić (1994) naglašavaju kako sjedenjem u krugu učenici gledaju jedni drugima u lice, a time se kod učenika postiže osjećaj jednake važnosti. Lučić i Matijević (2004) preporučuju da se učenike svih razreda smjesti na pod ako se ostvaruje neka zajednička aktivnost, odnosno nastavna situacija ili kako bi svi zajedno pod vodstvom učitelja razgovarali o provedenim aktivnostima i onima koje tek slijede.

Prilikom raspoređivanja klupa valja voditi brigu o tome da se učenici pojedinih razreda ne nalaze jedni iza drugih. Ako imamo trorazrednu ili četverorazrednu kombinaciju, preporučuje se da su učenici okrenuti prema zidu gdje se nalaze ploče. To omogućuje učitelju da je bliže učenicima i da ne komunicira preko učenika koji samostalno rade. Ako imamo dvorazrednu kombinaciju, klupe možemo postaviti uzduž učionice. Popratne sadržaje (pano, pješčanik, živi kutak...) valja razmjestiti tako da učenici mogu slobodno prolaziti između njih te obavljati zadane aktivnosti ili slušati objašnjenja učitelja (Bognar, 1982).

Jensen (1995) smatra da je učenicima istog razreda poželjno dopustiti da svaki dan izaberu različito mjesto sjedenja. Promjena mjesta sjedenja učenicima pomaže sagledati prostoriju iz drugih kutova i time steći nova iskustva.

Jensen (1995) tvrdi da su za udobnost i funkcionalnost u učionici najbolji stolovi i stolci koji se mogu micati. Također, preporučuje se stavljanje tepiha u učionicu, budući da on stvara toplu atmosferu. Osim izgleda učionice, vrlo su važni zvukovi koje učenici mogu čuti u prostoriji. Glazba se vrlo učinkovito može iskoristiti za stvaranje ugodne atmosfere u razredu te za poticanje učenika da izraze svoje stavove i interese. Glazbu možemo efikasno uključiti na početku ili kraju nastavnog sata ili kako bi obilježili prijelaze između različitih nastavnih predmeta.

2.5. Odgojno-obrazovno ozračje

Uspješnosti odgojno-obrazovnog procesa doprinosi kvaliteta odnosa između učitelja i učenika te učenika međusobno. Pod pojmom odgojno-obrazovno ozračje podrazumijevamo vrsnoću navedenih odnosa. Odgojno-obrazovno ozračje učenici mogu doživljavati pozitivno ili negativno, odnosno ugodno ili neugodno. Osim odgojno-obrazovnog ozračja, uspješnosti nastave doprinosi i socijalno ozračje. Ono označava odnos svih učenika prema učitelju te odnos učitelja prema roditeljima. Ako se učenici osjećaju prihvaćeno i voljeno od strane drugih učenika i učitelja, oni će rado ići u školu i tamo se osjećati sigurno. Na socijalno ozračje velik utjecaj imaju dominantne didaktičke strategije učitelja, stoga razlikujemo dominantan i integrativan odnos prema učenicima. Dominantan učitelj je učitelj koji ne uvažava individualnost svakog učenika, traži da su mu učenici podređeni te da se prilagođavaju njegovim zahtjevima. S druge strane, integrativno ponašanje učitelja omogućuje učenicima optimalan razvoj u svim područjima te ih potiče na kreativno izražavanje. Nadalje, socijalno ozračje ovisi i o načinu učiteljeva vođenja koje može biti: autoritarno, demokratsko i indiferentno (Bognar i Matijević, 2002).

Kod autoritarnog vođenja učitelj je dominantan, a učenici su pasivni. Sva vlast je u rukama učitelja, a učenici čekaju njegova pitanja i naređenja. Kod ovakvog vođenja, učenici nerijetko osjećaju strah prema učitelju te se često međusobno „tužakaju“. Kod indiferentnog vođenja učenici su ti koji rade što god požele, a učitelj sve to pokorno prihvaća. U takvim se razredima učitelj često osjeća nemoćno, a učenici su nezadovoljni zbog anarhije koja vlada. Nasuprot prethodno spomenutim vođenjima, najboljim se modelom ocjenjuje demokratsko način vođenja, prilikom kojeg učitelj zajedno s učenicima pronalazi rješenja za sve članove razredne zajednice. Uz njega

odgojno-obrazovni proces postaje zajednička aktivnost učitelja i učenika koja podrazumijeva dogovaranje, planiranje, realiziranje te naposljetku zajedničko vrednovanje rezultata (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) objašnjavaju kako na socijalno ozračje utječu odnosi među učenicima. Navedeni odnosi mogu biti suradnički ili natjecateljski. Autoritarno vođenje od strane učitelja odražava se kroz načine kažnjavanja, ocjenjivanje niskim ocjenama te frontalni oblik rada gdje su učenici samo pasivni slušači. Nerijetko učenici koji su često kažnjavani i ocjenjivani niskim ocjenama gube motivaciju za daljnje učenje. Posljedice koje autoritarno vođenje učitelja ostavlja na učenike su: stvaranja negativne slike o sebi te traženje drugih načina afirmiranja u socijalnu sredinu. Učenici prožeti navedenim iskustvom najčešće su asocijalni i skloni agresivnom ponašanju.

Vrlo je važno spomenuti i emocionalno ozračje koje se odnosi na stvaranje osjećaja ugone ili neugode učenika u razrednom odjelu. Kada se u razredu stvori ugodno ozračje, učitelj i učenici rado dolaze u školu, rado surađuju te grade prijateljski odnos. Suprotno tome, u nepovoljnom ozračju, osjeća se strah zbog mogućeg neuspjeha kod učenika. Stoga se učiteljima savjetuje organiziranje odgojno-obrazovnog procesa u razrednoj nastavi koji će svakom učeniku omogućiti uspjeh. Načini na koje je moguće otkloniti strah od neuspjeha kod djece su: poticanje demokratske i humane komunikacije te osmišljavanje i provođenje nastavnih situacija koje omogućuje napredak i uspjeh kod svakog djeteta. Kvaliteti odgojno-obrazovnog ozračja također doprinose važni događaji tijekom školske godine kao što su: prvi i zadnji dan nastave u nekom razredu ili školi, blagdani, specifični dani u godini, rođendani i slično. Važan zadatak učitelja je osmišljavanje kreativnih scenarija za navedene dane i shodno tome stvaranje pozitivnog i ugodnog odgojno-obrazovnog ozračja za svakog pojedinog učenika (Lučić i Matijević, 2004).

2.6. Kompetencije učitelja u kombiniranom razrednom odjeljenju

Prema Lučić i Matijević (2004) učitelj je temelj odgojno-obrazovnog procesa, stoga je njegova zadaća provođenje kvalitetne nastave koja će utjecati na učenikov afektivni, kognitivni, psihomotorički i socijalni razvoj. Jensen (1995) tvrdi kako učiteljev zadatak nije samo učenike ispuniti znanjem, već je njegova uloga trenera –

onoga koji će kod svakog djeteta primijetiti talent te ga usmjeriti. Time učitelj postaje voditelj, a ne autoritet. Jensen navodi da je učiteljev posao „služiti kao katalizator tako da učenici mogu razviti ljubav prema učenju i znanje kako najbolje učiti“ (Jensen, 1995, str. 73).

Glavne odlike učitelja u kombiniranom razrednom odjeljenju su: temeljito pripremanje za nastavu, zauzetost tijekom nastave, razlikovanje bitnog od nebitnog, izmjenjivanje posredne i neposredne komunikacije, organizacijske sposobnosti te upravljanje različitim aktivnostima (Lučić i Matijević, 2004).

Nadalje, osim već spomenutih kompetencija, učitelj mora biti spretan i snalažljiv kako bi nastavno vrijeme bilo što racionalnije iskorišteno (Petrović, 2010). Kyriacou (1995) također ističe kako je vrlo važno umijeće poučavanja znati prosuditi koliko je vremena potrebno utrošiti na pojedinu aktivnost i na koji je način primjereno prijeći s jedne aktivnosti na drugu.

„Učitelj mora biti arhitekt prostora i vremena gradeći jasne strukture i postupke za djecu. On organizira slobodan i nezavisan prostor u kojem je djeci potpuno jasno što se od njih očekuje“ (Walsh, 2004, str. 120).

Prema Glasser (2005) uspješan učitelj je onaj učitelj koji uspije navesti sve svoje učenike na kvalitetan rad te onaj koji razgovara sa svojim učenicima i zajedno s njima rješava probleme. Učenici pod vodstvom takvih učitelja nemaju potrebe biti uplašeni, potišteni i slično.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako odgojno-obrazovni proces u kombiniranom razrednom odjeljenju od učitelja zahtijeva kompetencije koje se odnose na planiranje nastavnog sata koji će uključiti sve učenike u sudjelovanje i rješavanje problema, kompetencije koje pomažu u ostvarivanju nastavnog plana i programa te kompetencije vezane uz vođenje složenije pedagoške dokumentacije (Lučić i Matijević, 2004).

2.7. Raspored sati u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Rasporedom sati u kombiniranim razrednim odjeljenjima vodi se briga o zastupljenosti nastavnih predmeta prema težini te se vodi računa da aktivnosti

nastavnih predmeta iz jednog razreda ne ometaju aktivnosti nastavnih predmeta iz drugog razreda. Sastavljanje rasporeda sati u kombiniranim razrednim odjeljenjima ovisi o broju razreda. Ako je riječ o dvorazrednoj kombinaciji, raspored nastavnih predmeta može biti isti ili različit u ta dva razreda. U takvoj kombinaciji češći je slučaj isti raspored nastavnih predmeta. Glavna je prednost takvog rasporeda sati povezivanje sadržaja i metodičkih dijelova nastavnog procesa. Ako kombinirani odjel čine dva susjedna razreda (npr. 1. i 2. razred), preporučuje se istodobno planirati isti nastavni predmet u oba razreda kao što možemo vidjeti u Tablici 1.. Tada je moguće planirati istu motivaciju za oba razreda, bez obzira na vrstu nastavnog područja u pojedinom razredu, kako bi se vrijeme što racionalnije iskoristilo. Potom se izmjenjuje posredna i neposredna nastava te na kraju slijedi zajedničko povezivanje nastavnih sadržaja u oba razreda (Lučić i Matijević, 2004).

Tablica 1. Raspored sati za dvorazredno kombinirano odjeljenje (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN	
	1. razred	2. razred
1.	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Matematika	Matematika
3.	Priroda i društvo	Priroda i društvo
4.	Likovna kultura	Likovna kultura
5.	Izvannastavne aktivnosti	

Prema Lučić i Matijević (2004) u slučaju kombinacije dvaju udaljenijih razreda (npr. 1. i 4. razred), raspored sati može se sastaviti tako da se za različite razrede planiraju različiti nastavni predmeti što je vidljivo u Tablici 2.. Iznimka su satovi tjelesne i zdravstvene kulture, glazbene kulture te satovi razredne zajednice, budući da je njih moguće ostvariti sa svim učenicima kombiniranog razrednog odjeljenja, uz diferencijaciju zadataka s obzirom na razred.

Tablica 2. Raspored sati za dvorazredno kombinirano odjeljenje (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN	
	1. razred	4. razred
1.		Hrvatski jezik
2.	Hrvatski jezik	Matematika
3.	Priroda i društvo	Likovna kultura
4.	Matematika	Priroda i društvo
5.	Tjelesna i zdravstvena kultura	Tjelesna i zdravstvena kultura

Prema Lučić i Matijević (2004) u slučaju trirazredne kombinacije, raspored sati može se sastaviti tako da učenici prvoga razreda dolaze na nastavu kasnije, a učenici drugoga razreda završavaju prije trećega razreda koji ostaje jedan školski sat dulje od drugoga razreda (vidljivo u Tablici 3.).

Tablica 3. Raspored sati za trirazredno kombinirano odjeljenje (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN		
	1. razred	2. razred	3. razred
1.		Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Hrvatski jezik	Matematika	Priroda i društvo
3.	Matematika	Priroda i društvo	Matematika
4.	Likovna kultura	Likovna kultura	Hrvatski jezik
5.	Priroda i društvo		Likovna kultura

Prema Lučić i Matijević (2004) raspored sati i vremenski okvir nastavnog sata u kombiniranim razrednim odjeljenjima ne može se u potpunosti primijeniti. Učitelj je taj koji procjenjuje kako će sastaviti raspored sati za svoj kombinirani razredni odjel. Ako učitelj smatra da je jednostavnije organizirati nastavu prema jednom rasporedu

istovjetnom za sve razrede kombiniranog razrednog odjeljenja, tako će i učiniti, a takav raspored sati je prikazan u Tablici 4..

Tablica 4. Raspored sati za trirazredno kombinirano odjeljenje (Lučić i Matijević, 2004)

SAT	DAN		
	1. razred	2. razred	3. razred
1.	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik	Hrvatski jezik
2.	Priroda i društvo	Priroda i društvo	Priroda i društvo
3.	Matematika	Matematika	Matematika
4.	Likovna kultura	Likovna kultura	Likovna kultura
5.	Sat razredne zajednice		

Iz svega navedenog možemo zaključiti sljedeće: ako se kombinacija sastoji od triju ili četiriju razreda, uglavnom se preporučuje izrada istog rasporeda sati za sve razrede, budući da je u takvoj kombinaciji gotovo nemoguće povezivati nastavne sadržaje i zajedničke djelatnosti. Kada se planira sat razredne zajednice, njega je moguće ostvariti za cijeli kombinirani razredni odjel, bez obzira na dob učenika. Aktivnosti vezane uz sadržaje sata razredne zajednice najbolje je provoditi kroz radionice kako bi se uključili i sudjelovali svi učenici kombiniranog razrednog odjeljenja (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) spominju predmet tjelesne i zdravstvene kulture koji je moguće ostvariti sa svim učenicima kombiniranog razrednog odjeljenja, uz diferencijaciju zadataka s obzirom na razred. Satove glazbene kulture također je moguće organizirati za sve učenike kombiniranog odjeljenja istodobno uz diferencijaciju zadataka. Poneki učitelji organiziraju satove likovne kulture istodobno za sve razrede, prilikom kojih svi učenici samostalno rade. U kombiniranom razrednom odjeljenju to nije primjereno, zato što se na taj način rasipa dragocjeno vrijeme. Prema tome se likovne aktivnosti preporučuje nadovezivati na sadržaje drugih nastavnih predmeta, osobito one vezane uz glazbenu kulturu. Učitelju raspored nastavnih sati i nastavnih predmeta služi kao orijentacija u zastupljenosti obveznih nastavnih predmeta, a ne kao obvezan raspored svakodnevnog ostvarivanja. Stoga, ako je prvi sat u rasporedu predviđen za nastavu tjelesne i zdravstvene kulture, to ne znači

da se tjelesna i zdravstvena kultura ne može provesti neki drugi sat tog nastavnog dana. Prilikom sastavljanja rasporeda učitelj u obzir uzima predviđen nastavni sadržaj, cilj nastavnog sata, zadaće nastavnog sata i metodičku organizaciju sata. Kada je riječ o organizaciji nastave u kombiniranom razrednom odjeljenju misli se na organizaciju nastavnog dana i nastavnih aktivnosti koje mogu biti različitog vremenskog trajanja. Strogo trajanje sata od četrdeset pet minuta polako se zanemaruje (Lučić, Matijević, 2004).

2.8. Posebnosti odgojno-obrazovne djelatnosti u kombiniranom razrednom odjelu

Za razliku od redovnog razrednog odjeljenja u kombiniranom razrednom odjeljenju postoje mnoge posebnosti. Jedna od njih je izmjena posredne i neposredne nastave u svim nastavnim predmetima. Prema tome je moguće organizirati uvodnu i završnu djelatnost zajedničku za sve učenike. Uvodna djelatnost može biti motivacijski razgovor, igra ili nešto slično. Tom se aktivnošću podiže motivacija kod učenika i stvara ugodno ozračje za daljnji rad. Prilikom najave zadataka uvijek se počinjemo od najmlađih učenika, budući da njima treba najviše vremena kako bi se pripremili za rad. Zatim slijedi najava zadataka za starije učenike. Ako je slučaj pojava obrade sličnih nastavnih sadržaja u svim razredima, zadaci se ostvaruju istodobno, ali na različitim razinama ovisno o dobi učenika. Primjerice, nakon čitanja tekstova o zimi, tema za jezično izražavanje može biti Božić, blagdani ili srodne teme. Tada prvo stariji učenici iznose svoja zapažanja o određenoj temi, budući da su oni uzor i poticaj mlađim učenicima. Osim toga, često dobivaju i dodatnu pisanu vježbu. Za to vrijeme učitelj se posvećuje mlađim učenicima koji preporučavaju tekst ili iznose svoja iskustva vezana uz Božić, blagdane i slične teme (Lučić i Matijević, 2004).

Sljedeća posebnost u kombiniranim razrednim odjeljenjima je dnevno ili tjedno planiranje aktivnosti. U toj situaciji učitelj s učenicima organizira neku igru, razgovor, gledanje filma ili slične aktivnosti koje su vezane uz nastavne sadržaje koji će se obrađivati u različitim nastavnim područjima. Cilj ovakvog planiranja je stvoriti ugodnu atmosferu s učenicima te ih upoznati s glavnom temom tog dana ili tjedna koja će se protezati kroz nastavu. Budući da su učenici u kombiniranim razrednim odjeljenjima prisiljeni više vremena samostalno rješavati određene zadatke, učiteljeva

je uloga vrlo složena. Osim što redovito nadzire i pomaže učenicima, važna je i njegova stručnost, iskustvo te kreativnost bez koje je nemoguće organizirati kvalitetnu nastavu u kombiniranom razrednom odjeljenju (Lučić i Matijević, 2004).

2.9. Prednosti i nedostaci nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima

Lučić i Matijević (2004) navode da će u budućnosti postojati sve više malih škola s kombiniranim razrednim odjeljenjima, stoga se učitelji trebaju upoznati s glavnim prednostima i nedostacima koje pružaju ovakva razredna odjeljenja.

Nerijetko se kombinirani odjeli formiraju u malim seoskim područnim školama, a učenici se u slobodno vrijeme zajedno igraju, posjećuju te pomažu jedni drugima. Sukladno tome u kombiniranim razrednim odjeljenjima jasno je vidljiva emocionalna povezanost između učenika i snažna empatija. Prijateljske veze među učenicima, njihove zajedničke aktivnosti i pomaganje starijih učenika mlađima, temelj su za stvaranje društvenog međudjelovanja prilikom kojeg učenici razgovaraju, raspravljaju, slušaju, iznose svjetonazore te preuzimaju odgovornost. Kraće rečeno, učenici međusobno razvijaju plemenite odnose i osjećaj uzajamne povezanosti od prvog dana svog školovanja (Lučić i Matijević, 2004).

Kod pohađanja kombiniranih razrednih odjeljenja učenici različitih razreda povezuju se u skupine i tako lakše snalaze prilikom obavljanja aktivnosti u kojima ne sudjeluje učitelj. Nadalje, suradnja među učenicima omogućuje svakom pojedincu da donosi odluke i tako razvije svijest o svojoj odgovornosti (Lučić i Matijević, 2004).

Nadalje, prednost pohađanja ovakvih razrednih odjeljenja očituje se u navikavanju učenika na samostalne djelatnosti poput: učenja, promatranja, rješavanja problema i izvođenje zaključaka. Prema tome se učenici iz kombiniranih razrednih odjeljenja smatraju sposobnijima za samostalno učenje od učenika koji pohađaju čista razredna odjeljenja (Lučić i Matijević, 2004).

Važna prednost pohađanja kombiniranih razrednih odjeljenja je proširivanje sadržaja jednog razreda sadržajima iz drugih razreda. Kada mlađi učenici samostalno rade svoje zadatke, u isto vrijeme slušaju nastavne sadržaje koji su upućeni starijim učenicima. Na ovaj način učenici usvajaju nove spoznaje i pojmove koji im olakšavaju usvajanje novih nastavnih sadržaja u višem razredu. Učenici starijih razreda u pravilu

imaju više znanja i nesvjesno utječu na mlađe, a „takvu međusobnu komunikaciju učenika dvaju kombiniranih razreda treba poticati, pazeći pritom da ne bude na štetu učenika bilo kojeg razreda“ (Markovac, 2001, str. 105). S druge strane, stariji učenici slušajući odgojno-obrazovnu djelatnost mlađih učenika ponavljaju sadržaje koje su prethodno naučili i tako obnavljaju svoje znanje koje postaje trajno (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) kao prednost pohađanja kombiniranih razrednih odjeljenja spominju integraciju i cjelovitost. Budući da je u kombiniranim razrednim odjeljenjima prisutan velik stupanj integracije i korelacije nastavnih sadržaja, učenici uče cjelovito i temeljno. Sukladno tome, učenici doživljavaju svijet kao cjelinu.

U navedenim je razrednim odjeljenjima moguć veći stupanj individualizacije odgojno-obrazovne djelatnosti koja omogućuje da se metodički postupci prilagode dobi i sposobnostima učenika, ali i uvjetima u kojima se učenici nalaze. Budući da učitelj kombiniranoga razrednog odjela ima uvid u odgojno-obrazovnu djelatnost svakog razreda, lakše mu je odabrati metodičke postupke i prilagoditi nastavno vrijeme za ostvarivanje odgojno-obrazovnih zadataka s obzirom na sposobnosti i dob učenika (Lučić i Matijević, 2004).

Lučić i Matijević (2004) ističu kako spomenuta razredna odjeljenja osposobljavaju učenike na racionalnu uporabu vremena i različitih izvora znanja tijekom nastavnih aktivnosti u kojima sudjeluju.

Uz brojne navedene prednosti koje pružaju kombinirana razredna odjeljenja, javljaju se i određeni nedostaci. Kada je riječ o odgojno-obrazovnom procesu u kombinaciji triju ili četiriju razreda, češće se koristi posredna nastava, a zanemaruje neposredna. Ako se u razrednom odjeljenju nalazi više razreda, vrijeme koje se troši na neposrednu nastavu se smanjuje. Također, ako su u kombinaciju uključeni učenici najmlađe razvojne dobi (prvi razred), tada se neposredna djelatnost sa starijim učenicima smanjuje, a to je zasigurno jedan od glavnih nedostataka kombiniranih razrednih odjeljenja. Kada je posredna nastava više zastupljena u odgojno-obrazovnom procesu, komunikacija između učitelja i učenika te učenikovo govorno izražavanje svedeno je na minimum, a posljedica takve prakse je neadekvatan razvoj učenika (Lučić i Matijević, 2004).

Nadalje, nedostatak je spomenutih odjeljenja i manjak dinamičnosti nastave. Pod time se misli na nemogućnost češćeg smjenjivanja učenika u komunikaciji i njihovog samostalnog iznošenja stavova (Lučić i Matijević, 2004).

Prema Lučić i Matijević (2004) učitelj u kombiniranom razrednom odjeljenju kroz cijeli odgojno-obrazovni proces obilazi učenike, pomaže im, objašnjava, razgovara, kontrolira te po završetku neposredne nastave s jednim razrednom kreće u neposredan rad s drugim razredom. Slijedom toga valja reći da rad u ovakvom odjeljenju od učitelja zahtijeva potpunu zaokupljenost koje dovodi do psihičkog opterećenja. Također, navedena odjeljenja od učitelja zahtijevaju stručnost i spretnost prilikom racionalizacije vremena, prostora, nastavnih izvora i pomagala, a i prilikom sastavljanja rasporeda nastavnih predmeta i odabiranja adekvatnih oblika rada.

U kombiniranom razrednom odjelu učitelj je često prisiljen organizirati zajedničku aktivnost za sve učenike u uvodnom dijelu sata. To može biti gledanje filma ili emisije, slušanje pjesme, zajednička igra i slično. Kada je riječ o kombinaciji triju ili četiriju razreda drugačija organizacija nastavnog procesa nije moguća. Ako bi se za svaki razred u kombiniranom razrednom odjeljenju organizirao poseban uvodni dio sata, odnosno motivacija, za taj bi dio sata trebalo izdvojiti jako puno vremena. Prema tome bi učitelj u svakom razredu posebno, mogao posvetiti samo nekoliko minuta motivacijskoj aktivnosti, a za tako kratko vrijeme nemoguće je kvalitetno organizirati djelatnosti za učenike svih razreda. Nadalje, kada bi učitelj za svaki razred organizirao posebnu uvodnu aktivnost, bio bi dodatno opterećen, a vrijeme koje je predvidio za individualnu djelatnost s učenicima s posebnim potrebama ili s učenicima koji teže svladavaju programske sadržaje gotovo bi nestalo (Lučić i Matijević, 2004).

S obzirom na to da kombinirana razredna odjeljenja pružaju značajniji broj prednosti negoli nedostataka, važno je navedene prednosti uočiti i iskoristiti te prestati gledati na kombinirana razredna odjeljenja kao „nužno zlo“ (Lučić Matijević, 2004).

3. STRATEGIJE UČENJA PRIMJERENE MALIM SKUPINAMA UČENIKA

„Ciljevi odgoja i obrazovanja u osnovnoj školi odnose se na kognitivni, psihomotorički i afektivni razvoj učenika“ (Lučić i Matijević, 2014, str. 49). Stoga cilj odgoja i obrazovanja nije samo stjecanje velike količine znanja, već razvoj sposobnosti i vještina te usvajanje sustava vrijednosti koje doprinose uključivanju u svijet rada i cjeloživotnom učenju. Osim toga, škola treba pojedincu omogućiti zadovoljavanje temeljnih potreba, a to su biološke, socijalne i samoaktualizirajuće potrebe.

Kada je riječ o malim skupina učenika kakve prevladavaju u kombiniranim razrednim odjeljenjima, potrebno je primjenjivati različite didaktičko-metodičke strategije. Pod izrazom strategija, u didaktici i metodici misli se na „skup postupaka kojima se želi postići željeno stanje, dakle ostvariti ciljeve učenja“ (Andrilović, 1985, str 76). Spoznaje iz grana društvenih znanosti uvelike utječu na razvoj suvremenih nastavnih strategija, stoga se danas često govori o aktivnom učenju, iskustvenom učenju te anticipativnom učenju (Lučić i Matijević, 2004).

3.1. Učenje rješavanjem problema

Učenje rješavanjem problema jedna je od strategija učenja. Cilj joj je „usvajanje načela procesa mišljenja te putova dolaženja do novih znanja“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 55). Svrha ove strategije je uočiti problem te ga precizno istražiti, riješiti, analizirati. Dakle, učenici samostalno i aktivno sudjeluju u pronalasku rješenja za dani problem te međusobno raspravljaju. Učiteljeva je uloga pomagača u detektiranju problema te pri objašnjavanju i rješavanju. Prilikom korištenja navedene strategije uviđa se vlastito mišljenje učenika, njegova kreativnost te inovativnost. Važnost strategije učenja putem rješavanja problema je razvijanje samostalnosti kod učenika kroz proces otkrivanja zajedničkih obilježja, zakonitosti, uzročno-posljedičnih veza i drugo. Korištenjem navedene strategije, učenici će spoznati nešto novo, ali upoznati i putove dolaženja do spoznaja. Čest je slučaj da ovakve aktivnosti doprinose motiviranju učenika za samostalno istraživanje i proučavanje okoline u budućnosti (Lučić i Matijević, 2004).

Glavne prednosti učenja rješavanjem problema su: razvijanje stvaralačkih sposobnosti, kooperativnost, razvijanje upornosti, radoznalosti, kritičnosti itd. Nedostatak navedene strategije odražava se u izrazito velikom vremenskom trajanju potrebnom za provođenje zadatka. Budući da ova strategija ima izrazito pozitivne posljedične vrijednosti za učenike, potrebno je navedenu strategiju što češće primjenjivati prilikom obrazovanja i osposobljavanja učenika te prilikom izrade materijala za njihovo samostalno učenje (Lučić i Matijević, 2004).

3.2. Projektna nastava

Poznata je činjenica da dijete ima četiri osnovna interesa: „interes za komuniciranje s ljudima, interes za istraživanje, interes za rad te interes za umjetničko izražavanje“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 58). Dječje interese i potrebe ne može se zadovoljiti ako su u prvom planu nastavni predmeti, a ne sam učenik. Prema tome, odgoj i obrazovanje treba temeljiti na samostalnoj aktivnosti djece te provoditi u prirodnoj stvarnosti. U projektnoj nastavi učenici prema vlastitom interesu rade na određenom projektu individualno, u parovima ili u grupama. Projektna nastava sastoji se od nekoliko faza: „zajedničko postavljanje problema, iznošenje hipoteza za rješavanje problema, izrada plana za rješavanje problema, izvođenje rada prema definiranom planu, izvođenje zaključaka, primjena spoznaja i zaključaka u praktičnom životu“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 58).

Kada govorimo o projektnoj nastavi u kombiniranim razrednim odjeljenjima, projekti se mogu odnositi na pitanja i probleme vezane uz život djece u određenoj sredini ili za pitanja i probleme vezane uz nastavni program. Stoga su najčešći projekti u kombiniranim razrednim odjeljenjima: projekt uređenja dječjeg igrališta, projekt izrade razrednih novina, projekt održavanja razrednog cvijeća, projekt svladavanje tehnike brzog pisanja itd. U navedene projekte mogu biti uključeni svi učenici zajedno ili učenici samo jednog razreda. Projekti se mogu provoditi kroz jedan dan, tjedan, mjesec ili čitavu školsku godinu. Kod projektne nastave je važno da se projekti obavljaju po shemi: dogovor, ostvarivanje i vrednovanje. Kroz projektnu nastavu učenici i učitelj zajednički sudjeluju. U ovakvoj vrsti nastave učitelj je organizator, suradnik i pomagač, a ne predavač. Na kraju projekta, rezultati se predstavljaju na razrednoj svečanosti (Lučić i Matijević, 2004).

3.3. Igre i simulacija

Prema Lučić i Matijević (2004) nastavi se često koristi strategija koja ima obilježja igara i simulacija. Mnogi se ciljevi odgojno-obrazovnog procesa ostvaraju upravo kroz igru. Igre možemo podijeliti ovisno o broju sudionika na: individualne i skupne, a prema naravi aktivnosti razlikujemo: senzorne, izražajne, misaone i motoričke igre. Valja razlikovati i natjecateljske od ne natjecateljskih igara. Kada izabiremo igre valja imati na umu prednosti i nedostatke navedenih igara, ali i što želimo postići navedenom igrom.

Prema Lučić i Matijević (2004) najčešća igra koja se koristi u kombiniranim razrednim odjeljenjima je igra uloga. Učenici svih razreda kombiniranog razrednog odjeljenja sudjeluju u situaciji koja može biti nazvana: „Na rođendanu“, „U trgovini“, „Kod liječnika“ itd. U zamišljenoj situaciji svaki učenik igra ulogu neke osobe. Kako bi igra bila što uspješnija, učenik se nastoji što bolje uživjeti u ulogu osobe koja mu je dodijeljena i sagledati okolinu iz njegove perspektive. Igru je moguće obogatiti detaljima. Primjerice, možemo predložiti da jedna grupa učenika igra ulogu liječnika, a druga grupa učenika igra ulogu pacijenata. Učenici mogu mijenjati uloge, a na kraju je poželjno obaviti zajednički razgovor u krugu. Kod ovakve strategije učenja, učitelj je voditelj komunikacije. Glavni odgojni ciljevi koji se ostvaruju ovom strategijom kod učenika su: razumijevanje članova grupe, kooperativnost te nenasilno rješavanje problema.

3.4. Strategije za individualno učenje i poučavanje

Reece i Walker (1994) navode strategije za individualno učenje i poučavanje u nastavi, a to su: projekt, mentorstvo i otvoreno učenje, tj. učenje na daljinu.

Učitelj treba svojim učenicima omogućiti rad na projektima iz različitih područja (znanstveno, tehničko, umjetničko...), budući da postoji mnogo blagodati za učenike koje pruža ovakav rad. Neke od njih su: razvijanje samostalnosti kod učenika, osposobljavanje učenika za samostalno učenje, poticanje istraživačke znatiželje. Djeci je urođena potreba za istraživanjem stvari, stoga učitelj tu potrebu treba zadovoljiti različitim zadacima. Učenici se mogu baviti individualnim projektima od prvog razreda osnovne škole, a projekti mogu biti izborna aktivnost svakog učenika ili

zadatak učitelja za sve učenike. Sadržaj i opseg projekta ovisi o iskustvu učenika i njihovoj motivaciji za bavljenje nekom temom. Nadalje, važno je da se radi o zadatku koji će zadovoljiti učenikovu znatiželju te primjeren njegovim mogućnostima. U malim područnim školama, predmet istraživanja mogu biti neke od sljedećih tema: Što znam o traktoru?, Što treba znati o uzgoju koza?, Što znam o povijesti svoga sela?, Što treba znati o uzgoju vinove loze? Učenici biraju teme za individualno učenje ovisno o svojim hobijima i izvanškolskim interesima. Teme se obično biraju na satovima razredne zajednice. Učenici rezultate dobivene na projektima predstavljaju u obliku praktičnog uratka, plakata, mape, sastavka, računalnog programa, videozapisa i slično (Lučić i Matijević, 2004).

„Svaka situacija u kojoj učiteljica/učitelj poučava jednog učenika, usmjerava ga i skrbi o njegovu napredovanju, zove se mentorska nastava“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 68). Kada učitelj procijeni da će određeni učenik uz mentorsko vođenje i praćenje postići bolje rezultate, organizira se ovakav oblik nastave. Mentorska nastava može se organizirati za jedno odgojno-obrazovno područje ili za sva područja. Ovisno o trajanju, mentorska nastava može trajati od tjedan dana pa čak kroz cijelu školsku godinu (Lučić i Matijević, 2004).

Posljednja strategija za individualno učenje i poučavanje je učenje na daljinu. Otkako je u život ljudi ušao Internet, takav oblik nastave dobio je potpuno novi smisao. Svatko od nas može posjedovati virtualnu učionicu i virtualnu školu. Glavne prednosti ove strategije su: komunikacija učenika sa stvarnim ili virtualnim učiteljem, obogaćivanje zajedničke djelatnosti učenika i učitelja, komunikaciju kroz cijelu školsku godinu, razredno dopisivanje, međurazredna suradnja, organizacija individualnih i grupnih projekata, pomoć učenicima koji su izostali s nastave zbog bolesti ili vremenskih nepogoda (Lučić i Matijević, 2004).

3.5. Korelacijsko-integracijska nastava

U novije vrijeme pojavljuju se mnoga didaktičko-metodička rješenja koja se jednim imenom nazivaju „skupna nastava“. Pod tim pojmom podrazumijevamo nastavu koja polazi od izvorne stvarnosti, od prirode i društva, a tek zatim stjecanjem znanja po znanstvenim strukturama (Šimleša, 1969).

Šimleša (1969) smatra da obrazovne sadržaje ne treba izabirati prema predmetno-logičkoj strukturi, već se treba držati psihološkog kriterija. Dakle, obrazovne sadržaje treba izabirati ovisno o stupnju razvoja psihičkih funkcija djeteta. Prema tome obrazovne sadržaje treba obrađivati po cjelinama, a ne ih dijeliti po predmetima. Razlikujemo: prirodne, stvarne, životne i doživljajne cjeline. „Nije nužno unaprijed utvrditi redoslijed proučavanja sadržaja iz zavičaja već treba učiteljima i učenicima omogućiti da dogovaraju i planiraju nastavne aktivnosti oslanjajući se na prirodne pojave i društvena događanja. Zbog toga se često skupna nastava pretvara u prigodnu nastavu odnosno u doživljajnu nastavu“ (Šimleša, 1969, str. 189).

U razrednoj se nastavi koriste didaktičko-metodičke strategije koje doprinose korelaciji i integraciji nastavnih sadržaja. To se može ostvariti određivanjem jedne glavne teme oko koje se povezuju sadržaji svih ostalih nastavnih predmeta. Najčešće se bira tema iz nastavnog predmeta prirode i društva, a potom se za svaki dan izdvaja neka od ljudskih vrijednosti kao nadopuna (prijateljstvo, ljubav, mir, tolerancija, osobe s posebnim potrebama itd.). Korelacija i integracija nastavnih sadržaja može se ostvariti organiziranjem projekata koji se provode kroz cijelu školsku godinu. Didaktičke vrijednosti koje pruža korelacijsko-integracijska nastava u kombiniranim razrednim odjelima očituju se u činjenici da na projektima i zajedničkim aktivnostima sudjeluju učenici različitih razreda, različite dobi, što dovodi do socijalne uključenosti, razvijanja suradnje i tolerancije te međusobnog pomaganja (Lučić i Matijević, 2004).

4. STRUČNO PEDAGOŠKA DOKUMENTACIJA U KOMBINIRANIM RAZREDNIM ODJELJENJIMA

Prema Lučić i Matijević (2004) pripremanje učitelja za odgojno-obrazovni proces važan je segment koji doprinosi samoj kvaliteti nastave. U kombiniranom razrednom odjeljenju priprema i planiranje nastave mnogo je složenije nego u redovitom razrednom odjeljenju, budući da se u takvoj zajednici nalaze minimalno dva razreda. Mnogo je teže organizirati nastavu zbog nedovoljno nastavnih izvora, pisanih zadataka i drugih didaktičkih materijala. Složenost se također očituje u vođenju stručno pedagoške dokumentacije. Učitelj u kombiniranom razrednom odjelu ostvaruje dva do četiri nastavna programa, ispunjava dva do četiri imenika, piše dvije do četiri dnevne pripreme za samo jedan nastavni predmet. Važno je spomenuti da u kombiniranim razrednim odjeljenjima ne postoji univerzalni način za planiranje i programiranje nastave, već je učitelj taj koji pronalazi i odabire način na koji će se pripremati i planirati, uzimajući u obzir uvjete rada i vrijeme ostvarivanja odgojno-obrazovnog procesa.

4.1. Dnevno pripremanje učitelja kombiniranog razrednog odjela za nastavu

Dnevno pripremanje učitelja za nastavni sat sastoji se od pripremanja i dnevne pripreme. Kada govorimo o pripremanju mislimo na različite aktivnostima kao što su: „stručna priprema, pedagoška priprema, organizacijska priprema, materijalno-tehnička priprema te psihološka priprema“ (Bognar, 1982, str. 46).

Kada govorimo o dnevnoj pripremi, mislimo na nacrt nastavnog sata. Nastava ne može biti kvalitetna bez profesionalnog pripremanja učitelja za nastavni sat. Važno je reći da se u kombiniranim razrednim odjeljenjima ne smije improvizirati, budući da improviziranje rezultira negativnim posljedicama. U tom slučaju posredna nastava ne pridonosi ostvarivanju zadataka nastavnog sata (Bognar, 1982).

4.2. Proces dnevnog pripremanja učitelja za odgojno-obrazovni proces

Bognar (1982) navodi kako učitelj svoje dnevno pripremanje započinje pregledom rasporeda sati i tjednog plana. Tada utvrđuje predmete i nastavne jedinice koje će se tog dana usvajati, vježbati, ponavljati ili provjeravati. Novim nastavnim

sadržajima potrebno je pridati najviše pozornosti, budući da je za njihovo usvajanje potrebno najviše vremena. Prilikom proučavanja novih nastavnih sadržaja učitelj se koristi nastavnim planom i programom, priručnicima, udžbenicima itd. Nadalje, učitelj utvrđuje zadatke, odnosno ishode svakog nastavnog sata, a nedugo zatim priprema izvore znanja i različite didaktičke materijale potrebne za sat. Cowley (2006) navodi nekoliko neobičnih izvora znanja koje je poželjno upotrijebiti u nastavi te je time upotpuniti i učiniti zanimljivijom: čarobna kutija, videokamera, kostimi i perike, zvuk i osvjetljenje.

Artikulacija nastavnog sata u svakom razredu započinje oblikovanjem malog nastavnog sata (pojedini nastavni sat u razredu) uz pomoć natuknica. Naglasak je stavljen na izmjenu posredne i neposredne djelatnosti. Potom se oblikuje veliki sat (svi razredi u kombiniranom odjeljenju) koji je karakterističan za satove tjelesne i zdravstvene kulture, glazbene kulture i satove razredne zajednice. Zahtjevi koje postavlja pisanje pripreme za nastavni sat u kombiniranom razrednom odjeljenju su: 1) samostalnost svakog pojedinog malog nastavnog sata, 2) vidljiva artikulacija velikog nastavnog sata i izmjena posredne i neposredne nastave, 3) vremensko trajanje pojedinih etapa sata, 4) sažetost, sadržajnost i preglednost pripreme. U dnevnu pripremu se piše razred, nastavni predmet i nastavna jedinica. Pišu se i zadaci, odnosno ishodi učenja koji su vezani uz nastavni predmet. U pripremi se ne nabrajaju sva nastavna sredstva i pomagala koja će se na tom nastavnom satu koristiti, već samo ona koja se prije sata moraju pripremiti, poput: pribora za pokuse, projektor, Powerpoint prezenatacija i slično (Bognar, 1982).

Oblici rada i nastavne metode također se navode u artikulaciji sata. Oni mogu biti napisani u natuknicama. Preporučuje se korištenje kratice kako bi priprema bila što preglednija. Npr. NL- nastavni listić, RB- radna bilježnica itd. Kada se radi neposredno s učenicima, tada planiranje mora biti opsežnije i detaljnije. Kada učenici rade samostalno, dovoljno je zabilježiti samo stranicu ili broj zadatka koji će učenici rješavati. Najvažniji dio dnevnog pripremanja za nastavni sat je procjena vremena potrebnog za posrednu i neposrednu nastavu. Kada učitelj upozna učenike i nauči smisleno koristiti vrijeme koje mu je potrebno za pojedinu etapu satu, nastavni sat bit će racionalnije iskorišten te samim time mnogo kvalitetniji (Bognar, 1982).

4.3. Godišnji plan i program

Učitelj prilikom izrade godišnjeg plana i programa treba u obzir uzeti: „prigodne teme, važne nadnevke i blagdane, događaje koji se rijetko obilježavaju (jedanput ili dvaput u stoljeću), godišnja doba, uspostavljanje veza (korelacije) i integracije s drugim nastavnim predmetima te predmetnim područjima, a u hrvatskome jeziku brine se o ravnomjernoj zastupljenosti svih predmetnih područja“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 41).

4.4. Mjesečni ili tjedni plan i program

Svaki učitelj ima zadatak izraditi tjedni ili mjesečni plan i program na temelju godišnjega plana i programa. U kombiniranim razrednim odjeljenjima primjerenije je tjedno planiranje za razliku od mjesečnoga planiranja koje izrađuju učitelji u klasičnim razrednim odjeljenjima. Prilikom izrade tjednog plana i programa u obzir se uzima „dob i psihofizičke mogućnosti učenika, broj učenika u razredu te didaktička načela: razvrstava nastavne predmete prema težini, prema uspješnosti dana u tjednu (teži predmeti prva tri dana) te uspješnosti nastavnih sati (učenici su prva dva-tri sata odmorniji)“ (Lučić i Matijević, 2004, str. 43).

Lučić i Matijević (2004) navode kako se prilikom razrade tjednog plana i programa javljaju mnogi problemi te postavljaju mnoga pitanja. Glavno pitanje je trebaju li se u tjednom planu i programu navoditi ciljevi i zadaci nastavnih satova, trebaju li se naznačiti nastavne metode i nastavni oblici te trebaju li se spomenuti nastavni izvori i pomagala koji će se koristiti. Lučić i Matijević (2004) ističu da su sve navedene sastavnice za tjedno planiranje nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima prezahtjevne te da je logičnije spomenute odrednice navesti u dnevnoj pripremi.

5. IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI U PODRUČNOJ ŠKOLI

Značajan dio odgojno-obrazovnog procesa u osnovnoj školi čine izvannastavne aktivnosti. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja definira izvannastavnu aktivnost kao „oblik aktivnosti koji škola planira, programira, organizira i realizira, a u koju se učenik samostalno, neobvezno i dobrovoljno uključuje“ (Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008)).

Izvannastavne aktivnosti podrazumijevaju „učiteljevu slobodu kreiranja odgojno-obrazovnoga rada i smisao za stvaralaštvo, a istodobno i uspješan poticaj za angažiranje učenika za rad izvan redovne nastave“ (Nastavni plan i program za osnovnu školu, 2006, str. 13).

Budući da se učenici dobrovoljno uključuju u rad izvannastavnih aktivnosti, njihova je sloboda da izaberu aktivnost koja im je privlačna i zanimljiva. Uključivanjem u izvannastavne aktivnosti, učenici velik dio svog slobodnog vremena provedu u školi, stoga je zadatak škole da spomenuto slobodno vrijeme prepozna kao mogućnost dodatnog odgojnog djelovanja na učenika (Martinčević, 2010).

Prema Cindriću (1992) izvannastavne aktivnosti predstavljaju oblike učeničkih okupljanja u izvannastavno vrijeme u školi, koje imaju uglavnom kulturno-umjetnička, sportska, tehnička, rekreacijsko i znanstvena obilježja.

Spominje se i tvrdnja da su izvannastavne aktivnosti „mjesto životnoga zajedništva mladih, u kojima se osluškuje trend vremena, potrebe djece i njihovi interesi“ i time one zapravo „nastavljaju obrazovno djelovanje škole uz poseban način rada s ciljem individualnoga razvoja“ (Vidulin-Orbanić, 2008, str. 103).

Izvannastavne aktivnosti imaju veliku važnost u svim školama, budući da se one smatraju nadopunom odgojno-obrazovnog procesa kroz koju učenici usavršavaju svoja znanja, sposobnosti i vještine, ali i stječu nova znanja i iskustva. Nadalje, predstavljaju mjesta gdje učenici različite dobi njeguju i usavršavaju svoje talente, a ujedno i kvalitetno provode svoje slobodno vrijeme. Izvannastavne aktivnosti razvijaju dječju osobnost i kreativnost (Svalina, Bistrović i Peko, 2016).

S obzirom na izvannastavne aktivnosti učitelj je „pokretač, animator i organizator, a kasnije preuzima ulogu mentora i savjetnika, voditelja grupe“ (Topolovčan, 2011, str. 110).

Učitelj je osoba koja postavlja ciljeve, prilagođava metode, socijalne oblike rada s obzirom na program izvannastavne aktivnosti. Izvannastavne aktivnosti su prostor u kojem do izražaja dolazi učiteljeva socijalna inteligencija, ali i sposobnost aktiviranja učenika u isti (Heidemann, 2007).

Izvannastavne aktivnosti itekako su važne za širu društvenu zajednicu, budući da su često jedini oblici organiziranih kulturnih-umjetničkih, sportskih i tehničkih aktivnosti. Ako se kod mladih pojedinaca razvijaju interesi i potrebe za bavljenje različitim aktivnostima, na taj će se način stvarati preduvjeti za razvijanje aktivnosti u cjelokupnoj mjesnoj zajednici. Nije rijedak slučaj da se iz različitih kulturno-umjetničkih ili sportskih društava u sklopu škole kasnije razvijaju kulturno-umjetnička ili sportska društva u obližnjim mjesnim sredinama. U područnim školama treba nastojati organizirati što raznovrsnije izvannastavnih aktivnosti (Bognar, 1982).

Bognar (1982) izvannastavne aktivnosti dijeli u četiri kategorije: radne i proizvodne aktivnosti, tehničke aktivnosti, sportske aktivnosti i kulturno-umjetničke aktivnosti.

5.1. Radne i proizvodne izvannastavne aktivnosti

Kada je riječ o radnim i proizvodnim aktivnostima valja reći kako one sadrže značajnu odgojnu komponentu. Ako u školi neće biti radnih aktivnosti, već samo intelektualnih, produbljivat će se razlike između fizičkog rada i intelektualnih djelatnosti. Prema tome se preporučuje s djecom mlađe školske dobi organizirati radne i proizvodne aktivnosti (Bognar, 1982).

Ovisno o zavičaju u kojem djeca žive biraju se aktivnosti karakteristične za taj kraj. U našim nizinsko-brežuljkastim, poljoprivrednim krajevima, djeca mogu uzgajati voće, povrće, stoku te sakupljati ljekovito bilje, šumske plodove, sekundarne sirovine za industriju (metal, staklo, stari papir). Važno je organizirati radne i proizvodne aktivnosti tako da svi učenici sudjeluju u svim pojedinim etapama rada (pripremanje

za rad, izvođenje rada i rezultati rada). Ako grupa ili sekcija pokazuje iznimne rezultate u području svog rada, škola može biti pohvaljena ili nagrađena (Bognar, 1982).

Primjer rada u cvjećarskoj grupi:

- Pripremanje za rad

Ova etapa podrazumijeva upoznavanje učenika s vrstama cvijeća, načinima na koji se obrađuje tlo i nabavljanje potrebnog alata.

- Izvođenje rada

Kroz ovu etapu se odabire prigodno vrijeme za rad, priprema se zemlja, sije, sadi, zalijeva, kosi itd.

- Rezultati rada

U posljednjoj etapi učenici zajedno s učiteljem analiziraju rezultate rada. U navedenom primjeru rezultat rada je uređen školski cvjetnjak (Bognar, 1982).

5.2. Tehničke izvannastavne aktivnosti

Tehničkim izvannastavnim aktivnostima „cilj je razvijanje interesa i smisla za tehniku te podizanje tehničke kulture u sredini u kojoj škola djeluje“ (Bognar, 1982 str. 82).

U ovakvim sekcijama potrebno je pribaviti odgovarajuću literaturu, pripremiti radni prostor, nabaviti potreban alat, opremu te materijal. Neki od primjera tehničkih sekcija su: modelari, biciklisti, prometna sekcija, maketari i slično. Svaka sekcija donosi program rada koji se sastoji od obrazovnog dijela (proučavanje literaturu, razgovori...), praktičnog dijela i revijalnog dijela (natjecanje, izložbe...). Primjer rada prometne sekcije izgleda ovako: najprije se organizira proučavanje prometnih znakova i pravila. Zatim se provodi intervju s prometnim policajcem i upoznaje s mogućim opasnostima u prometu. Moguće je organizirati školski dan reguliranja u prometu uz pomoć prometnog policajca ili obilaženje prometne patrole i učenika naseljem u vrijeme kad su djeca slobodna (tada najčešće stradavaju u prometnim nesrećama) (Bognar, 1982).

5.3. Sportske izvannastavne aktivnosti

U treću skupinu izvannastavnih aktivnosti ubrajamo sportske aktivnosti koje razvijaju ljubav prema sportu te potiču učenike na zdrav način života. U područnoj školi nije nužno organizirati različite sportske grupe koje se bave samo jednom granom sporta, već je korisnije organizirati sportske grupe koje se bave različitim sportovima ovisno o materijalnim i prostornim uvjetima. Neki od sportova kojima se učenici mogu baviti su: stolni tenis, šah, gimnastika, graničar, mali nogomet, košarka itd. Osim bavljenja sportom, može se organizirati praćenje aktualnih sportskih zbivanja u Hrvatskoj i u svijetu te različita natjecanja i sportski susreti (Bognar, 1982).

5.4. Kulturno-umjetničke izvannastavne aktivnosti

Bognar (1982) u posljednju skupinu izvannastavnih aktivnosti svrstava kulturno-umjetničke aktivnosti. U ovu skupinu aktivnosti spadaju: zborovi, instrumentalni sastavi, plesne grupe, folklorne grupe, lutkarske grupe, novinarske grupe, likovne grupe, dramske grupe, literarne grupe i druge. U područnoj školi prikladne su grupe koje obuhvaćaju više raznovrsnih aktivnosti kako bi se učenicima omogućilo zadovoljavanje raznovrsnih interesa koje imaju u sklopu jedne grupe. Primjer je scenska grupa u kojoj mogu djelovati glumci, recitatori, plesači, pjevači, svirači, odnosno svi koji pripremaju određeni kulturno-umjetnički program.

Grupe rade poštujući program ili projekt sve do njegovog ostvarivanja. Tako primjerice u lutkarskoj grupi sudjeluje onoliko djece koliko je potrebno za pripremanje i izvođenje lutkarske predstave. Kada je lutkarska predstava odigrana u mjestu, područnoj ili matičnoj školi, grupa prestaje djelovati jer je ostvarila svoj prvotni program (Bognar, 1982).

Mattes (2007) ističe učenje u grupama kao metodu koja kod učenika razvija samopouzdanje, razlikovanje bitnog od nebitnog, primjenjivanje naučenog te razvijanje društvenih sposobnosti. Osim navedenih dobrobiti, Klippert (2001) ističe sljedeće prednosti učenja u grupi: smanjivanje neuspjeha u školi, motiviranje učenika za daljnji rad i učenje, razvijanje poštovanja, lakše pamćenje sadržaja, preuzimanje odgovornosti i drugo.

Kada se govori o izvannastavnim aktivnostima u područnim školama, svakako se treba osvrnuti na način rada u njima, budući da je on specifičan. Problem koji se javlja prilikom organizacije izvannastavnih aktivnosti u područnoj školi je mali broj učitelja (najčešće dva, a vrlo rijetko više). Svaki učitelj obično vodi samo jednu aktivnost, stoga učenici imaju malu mogućnost slobodnog odabira primjere aktivnosti za razvijanje svojih potencijala. Čest je slučaj organizacija izvannastavnih aktivnosti gdje učitelj u svoju sekciju uključuje samo učenike iz svog odjeljenja, pri čemu ne postoji mogućnost slobodnog odabira. Preporuka je malim, područnim školama gdje radi samo nekoliko učitelja, da svaki učitelj vodi drugu izvannastavnu aktivnost u kojoj su zastupljeni različiti oblici aktivnosti, a da u svaku aktivnost budu uključeni učenici iz različitih razreda i razrednih odjeljenja (Bognar, 1982).

6. SURADNJA S RODITELJIMA

Walsh (2004) navodi kako za razvoj djeteta obitelj ima veliku važnost. U današnjem promjenjivom svijetu obitelji su toliko različite koliko i članovi koji ih čine. Roditelji su djeci uzori prilikom rješavanja problema, suradnje, davanja itd. Kako bi se dijete uspješno razvijalo na svim područjima, vrlo je važno stvoriti partnerski odnos između škole i roditelja. Načini na koji se može postići uspješna suradnja roditelja i škole je dosljedna i jasna komunikacija te uključivanje roditelja u rad škole. Prilikom komuniciranja s roditeljima, učitelji bi morali biti: prijateljski raspoloženi, pažljivi, opušteni, živahni i dojmljivi.

Nadalje, suradnja između roditelja i učitelja postiže se kroz roditeljske sastanke i individualne razgovore. Roditeljski sastanci služe za jačanje roditeljskih vještina te za iznošenje ideja i prijedloga kako poboljšati situacija u školi te uskladiti obiteljski odgoj s odgojem u školi. Individualni razgovori temelje se na prenošenju objektivnih informacija o učeniku od strane učitelja, razvijenoj empatiji te poštivanju. Kroz individualne razgovore učitelj roditelju pruža povratne informacije o trenutnom stanju učenika te upute kako poboljšati određene pojedinosti radi učenikova napretka (Matijević i Radovanović, 2011).

Učitelj ima terapeutsku ulogu, što znači da on informira roditelje o napredovanju njihovog djeteta i daje upute za daljnji rad. Ako učitelj pruža roditeljima stručnu pomoć i podršku, roditelji i škola zasigurno će izgraditi cjelovit partnerski odnos (Matijević i Radovanović, 2011).

Kada se u rad škole uključuju obitelji, postiže se korist za učitelje, roditelje i samu djecu. Roditelji mogu sudjelovati u aktivnostima škole kao: koordinatori događanja, pomagači u knjižnici, pomagači u popravcima, pomagači u proslavama, pomagači prilikom informiranja ostalih roditelja, sakupljači financijskih sredstava i drugo (Walsh, 2004).

Budući da su djeca najvažniji razlog zašto se roditelji uključuju u različite školske aktivnosti kao pomagači, važno je da učitelji zajedno s roditeljima izgrade partnerski odnos. Iz njihovog primjera, učenici uviđaju važnost suradnje u stvaranju zanimljive okoline učenja i razvijanja pozitivnih odnosa prema sebi, drugima, ali i školskom programu (Walsh, 2004).

ZAKLJUČAK

Posljednjih godina pratimo velike promjene u području odgoja i obrazovanja učenika osnovnih i srednjih škola. Naglasak je na povećanju kompetencija učenika s ciljem lakšeg rješavanja problema te podizanju motivacije učitelja i učenika na što višu razinu. U prvi se plan stavlja nastava usmjerena na učenika. Cjelokupni školski sustav pokušava se približiti modernim europskim kriterijima, a zaboravlja se na dio sustava koji je u našoj pretežno seoskoj sredini i dalje zapostavljen.

Većina učitelja i onih koji će to tek postati završila je svoje osnovnoškolsko obrazovanje u klasičnim razrednim odjeljenjima i nikad se nije susrela s teorijom i praksom rada u kombiniranim razrednim odjeljenjima. Organizacija nastave se u takvim razredima itekako razlikuje od one u klasičnim. Učitelj je glavna karika koja organizira odgojno-obrazovni proces, prilagođuje didaktičke i metodičke postupke, bira nastavne metode i oblike rade pomoću kojih zajedno s učenicima dvaju, triju ili čak četiriju razreda ostvaruje dane programske sadržaje. S obzirom na zahtjeve koje postavljaju kombinirana razredna odjeljenja, učitelji koji ulaze u ovakve razrede trebaju posjedovati mnogo radnih kompetencija kako bi uspješno ostvarili prethodno postavljenje ishode učenja i zadovoljili potrebe svih učenika. Kombinirana razredna odjeljenja sastoje se od manjeg broja učenika različite razvojne dobi, stoga se mnoge aktivnosti s djecom mogu provesti kvalitetnije, dinamičnije i opuštenije, nego što je to praksa u čistim razrednim odjeljenjima. Budući da sam nekoć bila učenica u kombiniranom razrednom odjelu te sam zahvaljujući Učiteljskom fakultetu stručno-pedagošku praksu obavljala u spomenutim odjeljenjima, mogu se složiti da je organiziranje i planiranje nastave u ovakvim odjeljenjima izrazito zahtjevno, međutim naposljetku brojimo mnogo više prednosti negoli nedostataka. Nastava s malim brojem učenika, bez strogog vremenskog ograničenja, s mogućnošću praćenja napretka svakog učenika bez puno muke, glavne su blagodati rada u kombiniranim razrednim odjeljenjima. O stečenom bogatom iskustvu, znanju i uspomnama da i ne govorim.

Smatram da se o kombiniranim razrednim odjeljenjima premalo govori, s obzirom na to da će se njihov broj u budućnosti povećavati. Kada bi se studenti i učitelji više educirali te pripremali za organizaciju i provođenje kvalitetnog nastavnog procesa u takvim razrednim odjeljenjima, shvatili bi kako su oni itekako aktualni i zanimljivi za rad te koliko mogućnosti pružaju učitelju za profesionalni razvoj.

LITERATURA

1. Andrilović, V. i Čudina-Obradović, M. (1985). *Psihologija nastave i učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Bognar, L. i Matijević, M. (2002). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
3. Bognar L. Matijević M. (2005). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Bognar L. (1982). *Problemi suvremene nastave. Rad u područnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Cindrić, M. (1992). Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika osnovne škole. *Život i škola*. 41(1), 49-68.
6. Cowley, S. (2006). *Tajne uspješnog rada u razredu: Vještine, tehnike i ideje*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Državni pedagoški standard osnovnoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (NN 63/2008).
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2008_06_63_2129.html
(21. svibnja 2020.)
8. Glasser, W. (2005). *Kvalitetna škola: Škola bez prisile*. Zagreb: Educa..
9. Heidemann, R. (2007). *Körpersprache im Unterricht*. Wiebelsheim: Quelle Meyer Verlag.
10. INTO. (2003). *Teaching in multi-classes: An INTO report*. Dublin.
11. Jensen, E. (1995). *Super-nastava. Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
12. Klippert, H. (2001). *Kako uspješno učiti u timu*. Zagreb: Educa.

13. Kyriacou, C. (1995). *Temeljna nastavna umijeća*. Zagreb: Educa.
14. Lučić, K. i Matijević, M. (2004). *Nastava u kombiniranim odjelima, priručnik za učiteljice i učitelje*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Markovac, J. (2001). *Metodika početne nastave matematike*. Zagreb: Školska knjiga.
16. Martinčević, J. (2010). Provođenje slobodnog vremena i uključenost učenika u izvannastavne aktivnosti unutar škole. *Život i škola*. 56, 19-34.
17. Matijević, M. i Radovanović, D. (2011). *Nastava usmjerena na učenika*. Zagreb: Školske novine.
18. Mattes, W. (2007). *Nastavne metode, 75 kompaktnih pregleda za nastavnike i učenike*. Zagreb: Naklada Ljevak.
19. Meyer, H. (2005). *Što je dobra nastava?* Zagreb: Erudita.
20. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa (2006). *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.
21. Petrović, Đ. (2010). Poticanje kreativnosti u kombiniranom razrednom odjelu. *Život i škola*. 2 (24), 267-281.
22. Pravilnik o broju učenika u redovitom i kombiniranom razrednom odjelu i odgojno obrazovnoj skupini u osnovnoj školi (NN 124/2009).
https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2009_10_124_3065.html.
(20. svibnja 2020.)
23. Poljak, V. (1967). *Dinamičnost nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
24. Reece, J. i Walker, S. (1994). *Teaching, Training and learning*. Business Education Publishers, New College Durham, Walker

25. Sekulić Erić, I. (2019). *Priručnik za polaganje stručnog ispita pripravnika u osnovnim i srednjim školama*. Zagreb: Zadržna štampa.
26. Stevanović, M. (2004). *Škola po mjeri učenika*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
27. Šimleša, P. (1969). *Suvremena nastava*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
28. Svalina, V., Bistrović, K. i Peko, A. (2016). Izvannastavne glazbene aktivnosti u prva četiri razreda osnovne općeobrazovne škole. *Napredak*. 157 (1-2), 71-89.
<https://hrcak.srce.hr/177224>
29. Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
30. Topolovčan, T. (2011). Školski kurikulum kao prepoznatljivost škole. *Bjelovarski učitelj*. 1-2, 30-39.
31. Tot, D. (2010). Učeničke kompetencije i suvremena nastava. *Odgovne znanosti*, 12(1), 65-78.
32. Uzelac, M., Bognar, L. i Bagić, A. (1999). *Budimo prijatelji*. Zagreb: Slon.
33. Vidulin-Orbanić, S. (2008). Glazbenom umjetnošću prema cjeloživotnom učenju. *Metodički ogledi*, 15, 99-114.
34. Walsh, B. (2004). *Kurikulum za prvi razred osnovne škole: Stvaranje razreda usmjerenog na dijete*. Zagreb: Udruga roditelja Korak po Korak.

Kratka biografska bilješka

Monika Šipek rođena je 14. siječnja 1997. godine u Varaždinu. U Vinici je pohađala Osnovnu školu Vinica, nakon čega upisuje Drugu gimnaziju Varaždin (opći smjer). Maturirala je 2015. godine te položenim ispitima državne mature upisuje Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek u Čakovcu, smjer razredna nastava, modul Hrvatski jezik.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam svoj Diplomski rad pod naslovom *Didaktička obilježja nastave u kombiniranim razrednim odjeljenjima primarnog obrazovanja* izradila samostalno, isključivo znanjem stečenim na Učiteljskom fakultetu, služeći se navedenim izvorima i uz stručno vodstvo doc. dr. sc. Tomislava Topolovčana, kojemu se ovim putem još jednom srdačno zahvaljujem na pruženoj pomoći tijekom izrade diplomskog rada.

U Čakovcu, srpanj 2020.

Potpis _____